

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЦІЛІСНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Хитра З. М.,

аспірантка, викладач

Університетського коледжу

Київського університету імені Бориса Грінченка

Постановка проблеми. Сучасні політичні, соціально-економічні та духовні трансформації, що відбуваються в усіх сферах життя українського суспільства, висувають нові вимоги до рівня професіоналізму вчителів, з відтак є потреба у перегляді та осмисленні підходів до їх професійної підготовки в умовах неперервної професійної освіти. Зміни вимог до рівня професіоналізму учителя зумовлюють необхідність внесення змін у зміст та способи розгортання професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи. Багатоаспектна фахова діяльність вчителя початкової школи потребує компетентного спеціаліста, який вмітиме ефективно вирішувати завдання початкової школи. У зв'язку з цим важливого значення набуває вирішення проблеми науково-практичної підготовки вчителя початкової школи до формування в учнів цілісної картини світу на засадах компетентісного підходу.

В Національній доктрині розвитку освіти України зазначено, що важливим завданням освіти є забезпечення формування в дітей і молоді цілісної наукової картини світу і сучасного світогляду, здібностей і навичок самостійного наукового пізнання [8, 4]. У зв'язку з цим є необхідність внесення змін у зміст та способи розгортання професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи, суттєво змінюючи вимоги до рівня їх професіоналізму.

інтелектуальних, соціокультурних та моральних якостей. Розв'язання цієї проблеми потребує пошуку ефективних та оптимальних шляхів реалізації фахової підготовки майбутніх учителів в цілому, в тому числі посилення уваги щодо формування наукового світогляду студентів.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідженню проблеми професійної підготовки майбутніх вчителів приділяється велика увага, зокрема теоретичним та методичним аспектам підготовки вчителя (О. Абдуліна, Ю. Бабанський, С. Гончаренко, І. Зязюн, О. Мороз, О. Пехота, Н. Ничкало, О. Савченко, В. Сухомлинський); закономірностям формування пізнавальної активності та педагогічної майстерності (В. Андрєєв, П. Давидов, В. Лозова, В. Паламарчук, С. Сисоева та ін.); упровадження активних методів та сучасних інформаційних технологій навчання у вищій школі (Т. Байбара, В. Бондар, Н. Бібік, І. Зязюн, С. Мартиненко, Л.Коваль, О. Савченко, С. Сисосва, Л. Хоружа, П. Щербань, І. Шапошнікова та ін.).

Проблему формування цілісності знань в різних аспектах досліджували Н. Бібік, С. Гончаренко, К. Гуз, В. Ільченко, О. Ільченко, І. Лернер, Н. Міщук, А. Степанюк, О. Ярошенко та ін. Формування наукової картини світу особистості досліджували Б. Бірюков, Г. Вишинська, В. Кузьменко, В. Михайловський, М. Яременко, Г. Пантелєєва та ін. Останнім часом відбувається утвердження наукових шкіл з інтеграції змісту природничонаукової підготовки, концептуальні засади яких розробили В. Ільченко, К. Гуз, С. Клепко та В. Моргун, розроблення концепції світоглядної освіти Р. Арцишевським та ін. Необхідно відзначити випереджальний характер педагогічних теорій та інноваційних технологій з вказаної проблеми в дослідженнях Т. Байбари, Н. Бібік, Л.Коваль, О. Савченко, А. Степанюк, О. Ярошенко та ін.

Розв'язання проблеми формування в молодшого школяра цілісної картини світу має важливе значення, оскільки природничонаукова освіта закладає науковий світогляд людини, сприяє підготовці підросстаючого покоління до життя та праці, а також адаптації до нових умов в усіх сферах життя українського суспільства. Як засвідчують результати досліджень і аналіз практичного досвіду, вчителі початкових класів мають труднощі у формуванні в учнів цілісної картини світу, тому стає очевидною необхідність спеціальної підготовки майбутніх педагогів до цієї діяльності.

Мета статті полягає у визначенні сутності та ролі компетентнісного підходу щодо професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування в учнів цілісної картини світу.

Виклад основного матеріалу. Проблема реалізації компетентнісного підходу в процесі навчання як учнів початкової школи так і майбутніх учителів початкової школи зумовлена процесом реформування освіти на нових концептуальних засадах у зв'язку з цілями, поставленими суспільством перед освітою на сучасному етапі його розвитку. Цей підхід визначено та обґрунтовано на міжнародному рівні: на симпозиумі Ради Європи «Ключові компетенції для Європи», основні положення задекларовано у «Меморандумі з питань навчання впродовж життя», розробленому Європейською комісією.

В Україні теоретичним та прикладним питаннями запровадження компетентнісного підходу в освіту присвячені роботи О. Савченко, Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Парашенко, О. Пометун, С. Трубачова та ін.

Поняття компетентнісний підхід розкриємо з позиції окремих авторів у відповідності до проблем наукового пошуку.

О. Новіков визначає компетентнісний підхід як один із можливих шляхів розв'язання проблеми відображення суб'єктивних компонентів культури (образних, чуттєвих знань, умінь, навичок, індивідуальних здібностей, особистісних смислів, світогляду конкретної людини і т. ін.) в змісті освіти. «Цей підхід базується на концепції компетенцій як основі формування в учнів здібностей розв'язувати важливі практичні завдання і виховання особистості в цілому» [9,58].

О. Пометун зазначає: «Під поняттям «компетентнісний підхід» розуміється спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Така характеристика має сформуватися в процесі навчання і містити знання, вміння, ставлення, досвід діяльності і поведінкові моделі особистості» [4, 66].

Ключовим поняттям у розгляді компетентнісного підходу виступає поняття «компетентність».

В «Енциклопедії освіти» поняття «компетентність у навчанні» в широкому розумінні розкривається як «коло питань, в яких людина добре розуміється». У зарубіжних джерелах компетентність у навчанні часто передають через усталені поняття: «здатність до...», «комплекс умінь», «умілість», «готовність до...», «знання в дії», «спроможність» і т.д. [5,408].

За результатами діяльності робочої групи з питань запровадження компетентнісного підходу (під керівництвом академіка О.Савченко) запропоновано такий перелік ключових компетентностей: навчальна (уміння вчитися); громадянська; загальнокультурна; соціальна, здоров'язберігаюча, компетентності з інформаційних і комунікаційних технологій [4, 34-47].

Як зазначає Н.Бібік, «орієнтація на компетентність як мету освіти зачаровує перспективою зв'язати воедино освітні рівні, логічно вибудувати зміст освіти у співвіднесенні з вимогами до результатів у системі їх ускладнення» [4, 1]. Компетентнісно орієнтована освіта, з одного боку, логічно випливає з попереднього етапу освоєння особистісно орієнтованого, діяльнісного базису. Водночас посилює результативний компонент, наповнює мету, зміст, процес, мотивацію, результати реалістичним смислом, орієнтованим на необхідну компетентність учня або студента як інтегрований вияв рівня його освіченості. За таких умов кардинально змінюються всі складові – мета, зміст, система оцінювання, тип педагогічної взаємодії.

Компетенція, на відміну від компетентності як особистісного утворення, є відчуженою від суб'єкта, наперед заданою соціальною нормою освітньої підготовки учня, вчителя, іншого спеціаліста, яка необхідна для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері. Результатом набуття компетенцій є компетентність, яка передбачає особистісну характеристику, ставлення до предмета діяльності.

Компетенції виводяться як реальні вимоги до засвоєння учнями сукупності знань, способів діяльності, досвіду ставлення до певної галузі, якостей особистості, яка діє в певному соціумі. Вони втілені в Державних стандартах освіти, в програмах, критеріях навчальних досягнень тощо.

Ознакою компетенцій є їх специфічний предметний або загально предметний характер, що дає змогу визначити пріоритетні сфери формування (освітні галузі, навчальні предмети, змістовні лінії).

Компетенції охоплюють не лише когнітивні і операційно-технологічні складові, але й мотиваційні, етичні, поведінкові, що ґрунтуються на ціннісних орієнтаціях.

У комплексі компетенцій закладено можливість подати освітні результати системно, що створює передумови для побудови чітких вимірників навчальних досягнень учнів.

За результати діяльності О. Савченко, Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Парашенко, О. Пометун, С. Трубачова та ін. зrealізовано такі функції компетенцій, які відображають соціальне замовлення, є умовою особистісних смислів у навчанні; охоплюють реальні об'єкти навколишньої дійсності для цілеспрямованого застосування знань, умінь, способів діяльності, ціннісних орієнтирів; наявні в різних навчальних предметах і освітніх галузях; є між предметними елементами змісту освіти, постають інтегральними характеристиками якості підготовки учнів і комплексного контролю.

Як зазначає Н. Бібік, узагальнення теоретичних джерел і практики поширення компетентнісного підходу дає підстави для висновків про необхідність перегляду і узгодження змісту освіти, її складових на всіх рівнях, оволодіння оцінювальною компетентністю всіма суб'єктами цього процесу, перегляду поглядів на технології навчання, які мають сприяти виявленню набору унікальних здатностей кожного учня для успіху в певній сфері пізнання [2, 4].

Т. Байбара, розглядаючи реалізацію компетентнісного підходу в початковій ланці освіти, вказує, що система вмінь і способів діяльності, яка охоплює всі складові компетенцій, конструюється на основі тих видів предметної й навчально-пізнавальної діяльності, які реалізуються учнями певного віку. Специфіка формування їх залежить від вікових особливостей школярів. Так, для I ступеня навчання визначальним є те, що учіння для дітей молодшого шкільного віку стає провідною діяльністю і першим етапом цілеспрямованого оволодіння нею. Щодо мотивації, яка є стрижнем будь-якої діяльності, то засвоєння компетенцій спонукається не мотивами-стимулами, а особистісними смислами, які впливають на світогляд і життєву позицію учня. Досягнення означено типу організації особистісних знань, системи вмінь і способів діяльності зумовлює необхідність визначення чітких критеріїв добору і структурування предметного змісту та розробки теоретико-методологічних засад процесу оволодіння ними [1, 49 - 50].

У сучасній навчальній програмі з природознавства, розробленою Т. Гільберг, Т. Сак та Д. Бідою), зазначено, що основною метою цього навчального предмета в початковій школі – сприяти формуванню природознавчої компетентності учнів шляхом засвоєння інтегрованих знань про живу та неживу природу, основ екологічних знань, опанування способами навчально-пізнавальної і природоохоронної діяльності, розвитку ціннісних ставлень до природи, до самого себе [7, 186].

Необхідно відмітити, що для досягнення зазначеної мети першим завданням постає формування цілісної природничо-наукової картини світу у молодших школярів.

У філософських словниках «картина світу» розглядається як «єдність багатьох образів різних ракурсів та аспектів дійсності, що розкриваються в

процесі її освоєння» [11, 271]; «цілісний образ світу, який має історично обумовлений характер, формується в суспільстві у межах існуючих світоглядних установок та є необхідним моментом життєдіяльності індивіда і зумовлює специфічний спосіб сприйняття світу» [12, 234].

Щодо застосування компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутніх вчителів, то С. Сисоева та І. Соколова зазначають: «Цей підхід також розглядають у таких змістових площинах: як узагальнена умова здатності людини ефективно діяти за межами навчальних сюжетів і навчальних ситуацій (В. Болотов); оволодіння особою знаннями й уміннями в комплексі, у зв'язку з чим по-іншому визначається система методів навчання, в основу відбору і конструювання яких покладено структуру відповідних компетенцій і функцій, які вони виконують в освіті (І.Бім, Н.Бражник, Н.Гальська, І. Зимняя, В. Красвський, Н.Кузьміна, А.Маркова, С.Ніколаєва, О. Петрашук, О. Помегун, В. Сафонова, С.Сисоева тощо); інтеграція змісту й технологій теоретичної та практичної компонентів підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах з метою формування певних фахових компетенцій, що сприяє швидкій адаптації на ринку праці, успішному розв'язанню життєвих, особистісних, професійних завдань для самовизначення, саморозвитку, самореалізації (І.Соколова) [10, 62-63]».

Щодо умов, які виступатимуть запорукою формування професійної компетентності педагогів професійного навчання, то ми поділяємо думку С. Майорової, яка пропонує системне структурування цілей і завдань формування компетенцій; визначення змісту процесу професійної підготовки; розроблення і упровадження системи міждисциплінарних комплексів інтегрованих навчальних дисциплін, що забезпечують формування відповідних компетенцій; педагогічний контроль і корекцію процесу формування компетенцій; комплексне діагностування та оцінку формування компетенцій за ознаками їх сформованості в результаті виконання загальних комплексних завдань [6, 16].

У професійній освіті Г. Малік пропонує наступні принципи реалізації компетентнісного підходу: формулювання навчального результату як системи компетенцій та переорієнтації навчального процесу на їх оволодіння студентами; обов'язковості демонстрування компетенцій у професійних і навчальних ситуаціях з метою порівняння з визначеними стандартом компетенціями задля підтвердження відповідного рівня їх сформованості; цілепокладання; відповідності змісту освіти вимогам професійної сфери; збалансування інтересів і потреб усіх суб'єктів освітнього процесу на основі професійних та освітніх стандартів; формування професійного універсалізму завдяки фундаменталізації освіти; кореляції рівнів кваліфікації й рівнів компетентності; квантитативності або кількісного виміру компетентності на кожному рівні; застосування кредитно-модульної системи навчання; прогностичності або навчання для невизначеного майбутнього; варіативності; контекстуальності; опори студента на власний соціальний досвід при прийнятті рішень; студентоцентризму [5, 107].

В достатній мірі вище перераховані принципи стосуються також і професійної педагогічної підготовки майбутніх вчителів початкової школи.

На нашу думку, для ефективної модернізації професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи на засадах компетентнісного підходу необхідно оптимізувати роботу в таких напрямках:

- змістово-професійному, що передбачає дослідження, вивчення та узагальнення досвіду світоглядної та цілісної освіти, окреслення вимог до компетентності вчителів початкової школи з означеної проблеми;

- педагогічному, що передбачає розроблення, впровадження та адаптацію моделей підготовки майбутніх вчителів початкової школи до формування в учнів ЦКС; виявлення та поєднання потенціалу природничих, філософських та педагогічних дисциплін у формуванні професійних компетенцій майбутніх вчителів;

- організаційно-процесуальному, що робить можливим проектування нових професійно значущих спецкурсів, розроблення навчальних та робочих програм дисциплін, які орієнтовані на формування загальних та професійних компетенцій майбутнього вчителя початкової школи;

- навчально-інформаційному, що полягає в розробці навчально-методичного комплексу та матеріалів, що становлять зміст спецкурсу з підготовки майбутніх вчителів до формування в учнів світогляду.

Отже, узагальнення теоретичних джерел і практики поширення компетентнісного підходу дає підстави для висновків про необхідність перегляду і узгодження змісту професійної педагогічної освіти, її складових на всіх рівнях, перегляду поглядів на технології навчання, які мають сприяти підготовці майбутнього вчителя до формування в учнів ЦКС. Спрямування підготовки майбутнього педагога можна охарактеризувати як компетентний вчитель задля компетентного учня, що має за ідею більше знань про реальні потреби шкільної освіти в швидко змінюваних умовах.

Резюме. У статті аналізується сутність та методологічні засади компетентнісного підходу в професійній педагогічній освіті. Впровадження компетентнісного підходу, використання його понять і методів сприяє більш повній реалізації основних дидактичних умов у підготовці майбутніх вчителів початкової школи до формування в учнів цілісної картини світу. **Ключові слова:** цілісна картина світу, підготовка вчителів до формування в учнів цілісної картини світу, майбутні вчителі початкової школи, професійна освіта, компетентнісний підхід.

Резюме. В статье анализируется сущность и методологические zásady компетентностного подхода в профессиональном педагогическом образовании. Внедрение компетентностного подхода, использование его понятий и методов обеспечивает более полную реализацию основных дидактических условий для подготовки будущих учителей младшей школы к формированию в учащихся целостной картины мира. **Ключевые слова:** целостная картина мира, подготовка учителя к формированию в учащихся целостной картины мира, будущие учителя младшей школы, профессиональное образование, компетентностный подход.

Summary. The essence and methodological principals of the competence approach in teachers' training are analyzed in the article. The implementation of the competence approach and application of its notions and methods contribute to better realization of the basic didactic conditions for training future primary school teachers for the formation of pupils' scientific picture of the world. **Keywords:** scientific picture of the world, formation of pupils' scientific picture of the world, future primary school teachers, professional education, competence approach.

Література

1. Байбара Т. М. Компетентнісний підхід в початковій ланці освіти: теоретичний аспект / Т. М. Байбара // Початкова школа. - 2010. - №8. - С. 46-50.
2. Бібік Н. М. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти / Н. М. Бібік // Початкова школа. - 2010. - №9. - С. 1-4.
3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. - К.: Юрінком Інтер, 2008. - 1040 с.
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / під заг.ред. О. В. Овчарук. - К.: К. І. С., 2004. - 112 с.
5. Малик Г. Д. Умови реалізації компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутнього документознавця: дис...канд. пед. наук: 13.00.04 / Малик Галина Дмитрівна. - К., 2011. - 350 с.
6. Майорова С. Н. Подготовка педагогов профессионального обучения в области информационных технологий: автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / С. Н. Майорова. - Нижний новгород, 2007. - 21 с.
7. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1-4 класи. - К.: Видавничий дім «Освіта», 2011. - С. 392.
8. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. - 2002. - № 33. - с. 4-6.
9. Новиков А. М. Методология учебной деятельности / А. М. Новиков. - М., 2005. - 176 с.
10. Сисоева С. О., Соколова І. В. Проблеми неперервної професійної освіти: тезаурус наукового дослідження: наук. видання / С. О. Сисоева, І. В. Соколова / НАПН України. Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих, МОН. Маріупольський держ. гуманітарний ун-т. - Київ Видавничий Дім «ЕКМО»; 2010. - 362 с.
11. Філософський енциклопедичний словник. Довідкове видання / За ред. В. І. Шинкарук, Є. К. Бистрицький, М. О. Булатов, А. Т. Ішмуратов - К.: Абрис, 2002. - 742 с.
12. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова - М.: Политиздат, 1991. - С. 234.